

ISSN: 2788-9718 (online)

Отан тарихы
Отечественная история
History of the Homeland

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2024. № 27 (1)

Редакция

Бас редактор

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының директоры (Алматы қ., Қазақстан)

E-mail: kabulzia@rambler.ru Тел.: +77014070164

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195670100>

Редакциялық алқа

Аязан Бүркітбай Фелманұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары (Астана, Қазақстан) Scopus Author ID: 58655559700; ORCID

Әбусейітова Меруерт Қуатқызы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының тарихи материалдарды зерттеу жөніндегі Республикалық орталығының директоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Әбіл Еркін Аманжолұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Мемлекет тарихы институтының директоры (Астана, Қазақстан); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Әжіғали Серік Ескендірұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Шығыс елдері архитектурасы Халықаралық академиясының корр.-мүшесі; Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Әлімбаев Нұрсан, тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Вильмено Анне-Мари, антропология докторы, Лувен католик университетінің профессоры (Лувен, Бельгия); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Крупа Татьяна Николаевна, эксперименталды археология ғылыми-зерттеу лабораториясының ғылыми қызметкері, Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Margulan Centre, «YMAI» Халықаралық ғылыми-зерттеу лабораториясының жетекшесі (Қазақстан – Украина); ORCID

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясының академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Қыпшақтану Халықаралық институтының директоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Қушқұмбаев Айболат Қайырсылаұлы, тарих ғылымдарының докторы, бас ғылыми қызметкер, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің аймақтану кафедрасының профессоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Мионг Сун-ок, антропология докторы, профессор (Сеул, Корея); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Моррисон Александр, PhD, NewCollege профессоры, Оксфорд (Оксфорд, Ұлыбритания); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Мотузаите-Матузевичюте, Гидре, Археология докторы, профессор, "Биоархеология" ғылыми орталығының жетекшісі, Вильнюс университеті, Вильнюс қ., Литва; Scopus Author ID: 25225880890; ORCID

Муминов Әшірбек Құрбанұлы, тарих ғылымдарының докторы, арабист, профессор, ИКҰ (Орталық Азия) ұйымдастыру қызметінің бас директорының кеңесшісі (Стамбул, Түркия); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Мұқтар Әбілсейіт Қапизұлы, «Сарайшық» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы» РМҚК директоры, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Оно Рюосуке, тарих ғылымдарының докторы, Васеда университетінің антропология (Токио, Жапония);

Отепова Гульфира Елубаевна, Тарих ғылымдарының докторы, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің профессоры Павлодар қ., Қазақстан; Scopus Author ID: 57194518893; ORCID

Оутрам Алан, археология ғылымдарының докторы, профессор, археология және тарих департаменті, Эксетер университеті (Эксетер, Ұлыбритания); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Өмер Құл, әлеуметтік ғылымдар докторы, Стамбул университетінің профессоры (Стамбул, Түркия); ORCID

Петер Финке, PhD, Макс Планк атындағы Институтының профессоры, Цюрих университеті (Цюрих, Швейцария); Scopus Author ID: 55124700300

Садвокасова Закиш Төлеханқызы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Саидов Ильхомжон Мухиддинович, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Самарқан, Өзбекстан); ORCID

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясының академигі, Италияның Болонья Ғылым Академиясының мүше корреспонденті, ҚР Ұлттық музейінің физикалық антропология лабораториясының меңгерушісі (Астана, Қазақстан); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Уяма Томохико, PhD, Хоккайдо университетінің Славян-Еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Саппоро, Жапония); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Финке Петер, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, Цюрих); Scopus Author ID: 55124700300; ORCID

Жауапты редактор

Мұқанова Гүлнар Қайроллақызы

Ғылыми редакторлар

Қасымова Дидар Бейсенғалиқызы

Әбікей Арман Мұратұлы

Мурзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Техникалық хатшы

Копеева Сания Жуматайқызы

Редакция

Главный редактор

Кабульдинов Зиябек Ермуханович – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (г. Алматы, Казахстан). E-mail: kabulzia@rambler.ru; Scopus Author ID: 56195670100; ORCID.

Члены редакционной коллегии

Абиль Еркин Аманжолович, доктор исторических наук, профессор, директор Института Истории государства РК (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Ажигали Серик Ескендерович, доктор исторических наук, профессор, Главный научный сотрудник, почетный заведующий отделом этнологии и антропологии Института Истории и этнологии (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Абусеитова Меруерт Хуатовна, доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук РК; директор Республиканского информационного центра по изучению исторических материалов (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Аяган Буркитбай Гелманович, доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства, (г. Астана, Казахстан); Scopus Author ID: 58655559700; ORCID

Вильмено Анне-Мари, доктор антропологии, профессор Католического университета Лувен, (Бельгия, Лувен); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Исмагулов Оразак Исмагулович, доктор исторических наук, профессор, академик Национальной академии наук РК, член-корр. Болонской АН (Италия), заведующий лабораторией физической антропологии Национального музея РК (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Крупа Татьяна Николаевна, научный сотрудник Научно-исследовательской лаборатории экспериментальной археологии, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Margulan Centre, заведующая Международной научно-исследовательской лабораторией «YMAI» (Казахстан – Украина); ORCID

Кумеков Болат Еимухамбетович, доктор исторических наук, профессор, академик Национальной академии наук РК; директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Алматы) Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Кушкумбаев Айболат Кайрсылович, доктор исторических наук, главный научный сотрудник, профессор кафедры регионоведения Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Мионг Сун-ок, доктор антропологии, ассоциированный профессор (Корея, Сеул); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Моррисон Александр, PhD, профессор NewCollege, Оксфорд (Великобритания, Оксфорд); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Мотузайте-Матузевичюте, Гидре, Доктор археологии, профессор, руководитель Научного центра «Биоархеология» Вильнюсского университета, г. Вильнюс, Литва; Scopus Author ID: 25225880890; ORCID

Муктар Абильсеит Капизович, Директор РКП «Государственного историко-культурного музей-заповедник «Сарайшык», доктор исторических наук, профессор; Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Муминов Аширбек Курбанович, доктор исторических наук, арабист, профессор; Консультант Генерального директора по организационной деятельности ОИК (Центральная Азия), (Турция, Стамбул); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Нурсан Алимбай, кандидат исторических наук, профессор; Главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Омер Кул, доктор социальных наук, профессор Стамбульского университета; (Турция, Стамбул); ORCID

Оно Рюосуке, доктор исторических наук, антрополог Университет Васеда (Япония, Токио);

Отенова Гульфира Елубаевна, Доктор исторических наук, профессор Павлодарского педагогического университета им. А. Маргулана. г. Павлодар, Казахстан; Scopus Author ID: 57194518893; ORCID

Оутрам Алан, доктор археологии, профессор департамента археологии и истории университета Эксетер (г. Эксетер, Великобритания); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Садвокасова Закиш Тулехановна, доктор исторических наук, профессор; Главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Уяма Томоико, PhD, профессор Центра славянско-евразийских исследований Университета Хоккайдо (Япония, Саппоро); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Финке Петер, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, Цюрих); Scopus Author ID: 55124700300

Ответственный редактор

Муканова Гюльнар Кайроллиновна

Научные редакторы

Касымова Дидар Бейсенгалиевна

Абикей Арман Мурашович

Мурзаходжаев Куаныш

Технический секретарь

Копеева Сания Жуматаевна

Editorial Team

Editor-in-Chief

Kabuldinov Ziyabek Ermukhanovich – Doctor of Historical Sciences Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Almaty, Kazakhstan) E-mail: kabulzia@rambler.ru
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195670100>

Editorial board members

Abil Erkin Amanzholovich, doctor of historical sciences, professor, director of the of the Institute of history of state of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Abusseitova Meruert Khuatovna, doctor of historical sciences, professor, corresponding member of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan; director of the Republican information center for studies of the historical materials (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Alimbay Nursan, candidate of historical sciences, professor; chief researcher of the C. Valikhanov Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty). Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Ayagan G. Burkitbay, Professor of History, Deputy Director of the Institute of State History Institute of Republic of Kazakhstan, (Astana, Kazakhstan); Scopus Author ID: 5865559700; ORCID

Azhigali Serik Yeskendirovich, doctor of historical sciences, professor, chief researcher, emeritus head of the department of ethnology and anthropology of the Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Ismagulov Orazak Ismagulovich, doctor of historical sciences, professor, academician of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan, corresponding member of the Bologna Academy of sciences (Bologna, Italy), head of the physical anthropology laboratory of the National museum of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Krupa Tatiana Nikolaevna, Researcher at the Research Laboratory of Experimental Archaeology, Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Margulan Centre, Head of the International Research Laboratory "YMAI" (Kazakhstan – Ukraine); ORCID

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich, doctor of historical sciences, professor, academician of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan; director of the Internal institute of Kypshak studies of the al-Farabi Kazakh national university, professor of Gumilev L. Eurasian national university (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Kushkumbayev Aibolat Kairslyamovich, doctor of historical sciences, chief researcher of the regional studies department of the Gumilev L. Eurasian national university (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Morrison Alexander, PhD, professor New College, Oxford (Great Britain, Oxford); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Motuzaitė-Matuzevičiute, Giedre, Professor (Archaeology), Full Professor, a head of Bioarchaeology Research Centre at Vilniaus Universitetas, Vilnius, Lithuania; Scopus Author ID: 25225880890; ORCID

Muktar Abilseit Kapizovich, Director of the State Historical and Cultural Museum-preserve “Saraishyq” - Doctor of Historical Sciences, Professor; Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Myong, Soon-ok, doctor of anthropology, associate professor (Republic of Korea, Seoul); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Muminov Ashirbek Kurbanovich, doctor of historical sciences, arabist, professor; consultant of the General director on organizational affairs OIC (Central Asia), (Turkey, Istanbul); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Omer Cul, doctor of social sciences, professor of Istanbul university (Turkey, Istanbul); ORCID

Ono Ryosuke, PhD, anthropologist Waseda University (Japan, Tokyo);

Otepova Gulfira Elubayevna, Doctor of Historical Sciences, Professor Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan; Scopus Author ID: 57194518893; ORCID

Outram Alan, Doctor of archeology, professor, Department of Archaeology and History, University of Exeter (Exeter, UK); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Peter Finke, PhD, professor of the Max Planck institute, Zurich university (Switzerland, Zurich); Scopus Author ID: 55124700300; ORCID

Sadvokassova Zakish Tleukhanovna, doctor of historical sciences, professor; chief researcher of the C.C. Valikhanov Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Uyama Tomohiko, PhD, professor of the Slavic-Eurasian researches Center of Hokkaido University (Japan, Sapporo); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Vuillemenot Anne-Marie, doctor of anthropology, professor of the Catholic university of Luven, (Belgium, Luven); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Executive Editor

Mukanova Gulnar

Scientific Editors

Kasymova Didar

Abikey Arman

Murzakhodzhayev Kuanyshev

Technical secretary

Kopeyeva Saniya

ТАРИХ / HISTORY / ИСТОРИЯ

Published in the Kazakhstan
Otan tarikhy
Has been issued as a journal since 1998
ISSN: 2788-9718 (Online)
Vol. 27. Is. 1, pp. 92-104, 2024
Journal homepage: <https://otan.history.iie.kz>

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.
https://doi.org/10.51943/2788-9718_2024_27_1_92-104

ӘБІЛҚАЙЫР ХАННЫҢ РЕСЕЙ БИЛІГІМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (XVIII ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ЖАРТЫСЫ)

Шашаев Әуезхан Қадіржанұлы¹, Мақсұтова Альбина Абенқызы²,
Досқараева Айжан Асхатқызы³

¹Жошы Ұлысын зерделеу ғылыми институты
(15Б-үй, Пушкин көш., 010008 Астана, Қазақстан Республикасы)
Тарих ғылымдарының кандидаты, жетекші ғылыми қызметкер
<https://orcid.org/0000-0002-4902-0120>. E-mail: shashaevaezhan@mail.ru

²Жошы Ұлысын зерделеу ғылыми институты
(15Б-үй, Пушкин көш., 010008 Астана, Қазақстан Республикасы)
PhD доктор, ғылыми қызметкер.
<https://orcid.org/0000-0002-8198-2629>. E-mail: albina_kzt83@mail.ru

³Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
(28-үй, Шевченко к., Алматы қ., 050000. Қазақстан)
PhD докторант, кіші ғылыми қызметкер.
<https://orcid.org/0000-0002-0035-1623>. E-mail: doskaraeva@gmail.com

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2024
© Шашаев Ә.К., Мақсұтова А.Ә., Досқараева А.А., 2024

Аңдатпа. *Kіріспе.* Мақалада Әбілқайыр ханның Ресей билігімен қарым-қатынастарының күрделі болғандығы талдауға алынады. *Мақаланың деректік базасы* ретінде Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының архив қорлары материалдары пайдаланылды. *Зерттеудің әдіснамалық негізі.* Әбілқайыр ханның Ресей билігімен қарым-қатынастары бойынша деректердің мәліметтеріне салыстырмалы талдау жасау нақты тарихи жағдайға сәйкес тарихилық пен объективтілік ұстанымдарына негізделді. *Зерттеудің мақсаты мен міндеттері:* Кіші жүздің Ресей протекторатына тартылудағы Әбілқайыр ханның Ресей билігімен қарым-қатынастарының ерекше сипатта екендігін ашып көрсету болып табылады. *Нәтижелері:* XVIII ғасырдың екінші жартысында Ресей империясы Қазақстан аумағын қосып алуға қолайлы мүмкіндіктер іздей бастады. Әбілқайырдың орыс патшаларымен қарым-қатынасы күрделі кезеңге тап болды. Ресей билігін мойындау туралы бірнеше рет ант қабылдағанымен, іс жүзінде Әбілқайыр өмірінің соңына дейін орыс билігіне қарсыласуын тоқтатпады. *Қорытынды:* XVIII ғасырдың 30-шы жылдары Әбілқайырдың ұстанған саясаты қазақ-орыс қарым-қатынасының жаңа кезеңін айқындап берді. Әбілқайыр хан қанша тырысса да орыс патшаларының айлакерлік

тұзағынан және өктемдігінен құтыла алмады. Алдымен кіші жүз, содан кейін орта жүз Ресей бодандығына өтіп, қазақ халқы тәуелсіздігінен айырылды.

Түйін сөздер: Қазақ хандығы, Әбілхайыр хан, Ресей протектораты, дипломатия, кіші жүз, отар, елшіліктер, ант беру, патша грамотасы

Алғыс: Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің: «XV ғасырдың екінші жартысы – XVIII ғасырдың бірінші жартысындағы Қазақ хандығы: этносаяси және сыртқы саясаты» тақырыбындағы бағдарламалы мақсатты қаржыландыру жобасын іске асыру шеңберінде дайындалды (тіркелу нөмері BR21882223).

Дәйексөз үшін: Шашаев Ә.К., Мақсұтова А.Ә., Доскараева А.А. Әбілқайыр ханның Ресей билігімен қарым-қатынасының ерекшеліктері // Отан тарихы. 2024. Т. 27. № 1. Бб. 92-104. (Қаз.). DOI: 10.51943/2788-9718_2024_27_1_92-104

FEATURES OF ABULKHAIR KHAN'S RELATIONS WITH THE RUSSIAN AUTHORITIES (THE FIRST HALF OF THE XVIII CENTURY)

Auezkhan Shashaev¹, Albina Maxutova², Aizhan Doskaraeva³

¹Research Institute for Jochi Ulus Studies

(15B, Pushkina Str., 010008 Astana, Republic of Kazakhstan)

Candidate of Sciences (History), Leading Researcher

<https://orcid.org/0000-0002-4902-0120>. E-mail: shashaevvauvezhan@mail.ru

²Research Institute for Jochi Ulus Studies

(15B, Pushkina Str., 010008 Astana, Republic of Kazakhstan)

PhD доктор, researcher.

<https://orcid.org/0000-0002-8198-2629>. E-mail: albina_kzt83@mail.ru

³Institute of History and Ethnology named of Ch.Ch. Valikhanov

(28, Shevchenko str., 050000. Almaty, Kazakhstan)

PhD doctoral students, junior research assistant

<https://orcid.org/0000-0002-0035-1623>. E-mail: doskaraeva@gmail.com

Abstract. *Introduction.* The article analyzes the complex relations of Abulkhair Khan with the Russian authorities. The materials of the archival funds of the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation are used as a source base in the article. *The methodological basis of the study.* A comparative analysis of the data on the relationship between Abulkhair Khan and the Russian authorities was based on the positions of historicism and objectivity in accordance with a specific historical situation. *The purpose and objectives of the study:* to reveal the special nature of the relations of the Small Zhuz with the Russian government in attracting them to the Russian protectorate. *Results:* in the second half of the XVIII century, the Russian Empire began to look for favorable opportunities for the annexation of the territory of Kazakhstan. Abulkhair's relations with the Russian tsars went through a difficult period. Although he repeatedly took the oath of allegiance to the Russian government, in practice Abulkhair did not stop his resistance to the Russian government until the end of his life. *Conclusion:* Abulkhair's policy in the 30s of the XVIII century defined a new stage of Kazakh-Russian relations. Abulkhair Khan, no matter how hard he tried, could not avoid the cunning traps and aggression of the Russian tsars. First, the Small Zhuz, then the Middle Zhuz passed into Russian citizenship, and the Kazakh people lost their independence.

Keywords: The Kazakh Khanate, Abulkhair Khan, Russian protectorate, diplomacy, Small Zhuz, flock, embassies, oath, royal charter

Acknowledgements: The article was prepared within the framework of the project of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan: «The Kazakh Khanate in the second half of the XV – first half of the XVIII century: ethnopolitics and foreign policy» (registration number BR21882223).

For citation: Shashaev A., Maxutova A., Doskaraeva A. Features of Abulkhair Khan's relations with the Russian authorities// *Otan tarikhy*. 2024. Т. 27. № 1. Pp. 92-104. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2788-9718_2024_27_1_92-104

ОСОБЕННОСТИ ОТНОШЕНИЙ АБУЛХАИР-ХАНА С РОССИЙСКИМИ ВЛАСТЯМИ (ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XVIII ВЕКА)

Ауезхан Кадиржанович Шашаев¹, Альбина Абеновна МаксUTOва², Айжан Асхатовна Доскараева³.

¹Научный институт изучения Улуса Джучи
(д. 15Б, ул. Пушкина, 010000 Астана, Республика Казахстан)
Кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник
<https://orcid.org/0000-0002-4902-0120>. E-mail: shashaevaezhan@mail.ru

²Научный институт изучения Улуса Джучи
(д. 15Б, ул. Пушкина, 010000 Астана, Республика Казахстан)
PhD доктор, научный сотрудник
<https://orcid.org/0000-0002-8198-2629>. E-mail: albina_kzt83@mail.ru

³Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова
(д. 28, ул. Шевченко, 050000, Алматы, Казахстан)
PhD докторант, младший научный сотрудник
<https://orcid.org/0000-0002-0035-1623>. E-mail: doskaraeva@gmail.com

Аннотация. *Введение.* В статье проанализированы сложные взаимоотношения Абулхаир-хана с российской властью. В качестве источниковой базы использованы материалы архивных фондов Республики Казахстан и Российской Федерации. *Методологическая основа исследования.* Сравнительный анализ данных о взаимоотношениях Абулхаир-хана с российской властью основывался на позициях историзма и объективности в соответствии с конкретной исторической ситуацией. *Цель и задачи исследования:* раскрыть особый характер взаимоотношений Младшего жуза с российской властью, приведший к российскому протекторату. *Результаты:* во второй половине XVIII века Российская империя начала искать благоприятные возможности для аннексии территории Казахстана. Отношения Абулхаира с русскими царями пережили сложный период. Хотя он неоднократно давал присягу на верноподданство царским правителям, на практике Абулхаир не прекращал своего сопротивления царской власти до конца своей жизни. *Заключение:* политика Абулхаира в 30-е годы XVIII века определила новый этап казахско-русских отношений. Абулхаир-хан, как бы он ни старался, не мог избежать хитрых ловушек и агрессии русских царей. Сначала Младший жуз, затем Средний жуз перешли в российское подданство, так казахский народ постепенно терял свою независимость.

Ключевые слова: Казахское ханство, Абулхаир хан, российский протекторат, дипломатия, младший жуз, колония, посольства, присяга, царская грамота

Благодарности: Статья подготовлена в рамках ПЦФ Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан: «Казахское ханство во второй половине XV – первой половине XVIII века: этнополитика и внешняя политика» (регистрационный номер BR21882223).

Для цитирования: Шашаев. А.К., МаксUTOва А.А., Доскараева А.А. Особенности отношений Абулхайр-хана с российскими властями// Отан тарихы. 2024. Т. 27. № 1. С. 92-104. (На Каз.). DOI: 10.51943/2788-9718_2024_27_1_92-104

Кіріспе. Біздің басты мақсатымыз Әбілхайыр ханның орыс патшаларымен қарым-қатынастарының ерекшеліктерін талдай отырып, Кіші жүзде Ресей протектораты орнауының себептері мен алғышарттарын айқындау. Қазақтар жүз жылдан астам уақытқа созылған жоңғар басқыншылығына қарсы соғыста басым түсіп, XVIII ғасырдың 20-жылдарының екінші жартысында жаумен бітім жасасқанымен, оны әлі түпкілікті бағындыра қоймаған болатын. Осы кезеңдегі үш жүздің бас хандығына таласқан қазақ хандары мен сұлтандарының алауыздығын өз пайдасына асыруды ойлаған Ресей империясы Қазақстан аумағын қосып алуға қолайлы мүмкіндіктер іздей бастады. Бүкіл әлемде орын алып жатқан капиталдың қорлану үрдісіндегі отарлық иеліктердің маңызы артуына орай әлеуеті күшейіп, өзге елдерді жаулап алуға бет бұрған Ресей түрлі дипломатиялық амалдар көмегімен, айлалы әскери әдістермен бірнеше елдерді бағындырып үлгерген еді.

Материалдар мен әдістер. Мақаланың деректік базасы ретінде XIX ғасырдың бірінші ширегі кезіндегі тарихи оқиғаларды ашатын архив қорлары, сондай-ақ ресейлік және отандық зерттеушілердің XIX ғасырдың бірінші ширегіндегі Әбілхайыр ханның Ресей билігіндегілермен қарым-қатынасын, елшілік алмасуын және басқа да мәселесіне арналған ғылыми еңбектері, ғылыми-зерттеу жұмыстары мен мақалар тізбегі келтіріледі.

Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде диалектика, тарихилық және ғылыми объективтілік қағидаттары пайдаланылды. Соның нәтижесінде, қойылған мәселенің туындау себебі, оның негізгі кезеңдерін анықтау, тарихи-уақыттық шеңберде даму ерекшеліктері, мәселенің қазіргі жағдайы, оның нақты тарихи жағдайлардың әсерінен өзгеруі сияқты сұрақтарға жауап алуға мүмкіндік берілді.

Осындай әдіснамалық қағидаттарға сүйену жалпы ғылыми әдістерді, яғни, зерттелетін тарихнамалық дереккөздерді талдау әдісін, мәселенің белгілі бір қырлары бойынша зерттелетін ғылыми еңбектердің жетістіктері мен нәтижелерін салыстыру әдісін, XIX ғасырдың бірінші ширегіндегі Әбілхайыр ханның Ресей билігіндегілермен қарым-қатынасын зерттеу бойынша жалпылауды қолдану арқылы мәселе жан-жақты талдаудан өткізілді.

Дереккөздермен және материалдармен жұмыс істеудің тарихи-жүйелі және салыстырмалы-тарихи әдістерін қолдану қазақтардың Ресей отарлауының аймағына тартылуы, бодандықты қабылдауы туралы авторлардың әртүрлі көзқарастары мен бағалауларындағы айырмашылықтарды қадағалап, дәлелдеуге мүмкіндік береді.

Талқылау. Қазақ жерін отарлау және оны кіші жүз бен орта жүз аймағынан бастау, сол жердегі билік басындағыларды өз мақсаттарына пайдалану Ресей империясының басты мақсаты болғандығы айқын еді. Бұл мақсаттың сан-қырлары орыс шенеуніктері, әскери зерттеушілер мен тарихшылары зерттеулерінде көрсетілген. Қазақ жерінің отарлық жүйедегі маңызы мен қажеттілігі, оның табиғи-географиялық және әлеуметтік -экономикалық мүмкіндіктері мен тарихи-дәстүрлік ерекшеліктері туралы: П.И. Рычков (Рычков, 1887: 93), И.Крафт (Крафт, 1897: 19), А.И. Левшин (Левшин, 1996: 181), Т.И. Сұлтанов (Сұлтанов, 1982: 12). зерттеулерін және отандық зерттеушілер: Ж.Қасымбаев (Қасымбаев, 1999: 18), И.В. Ерофеева (Ерофеева, 2007:

121), З.Е. Кабульдинов (Қабылдинов, 2006:25), Е. Сыдыков, Ә. Мұқтар (Сыдыков, Мұқтар, 2015: 125) және т.б. отарлау ісінің барысы туралы пікірлері мен көлемді еңбектерінде атап көрсеткен.

XVIII ғасырдың 30-жылдарының басында қазақтардың да ішкі істеріне дипломатиялық айла-амалдар қолдануға анағұрлым қолайлы жағдай қалыптасқан еді. Біріншіден, Ресей Қазақ хандығының аумағын бақылап-барлап тұру үшін әскери бекіністер шебін (Жайық, Ескі Есіл (Староишимская) және Ертіс) құрып, жан-жақтан қоршап үлгерген болатын. Осы ретте 1716–1720 жылдары Ертіс шекара шебін салудың бастапқы кезеңіне айрықша мән берілді, бұл шеп Қазақ хандығын қорғаудың орнына, оны жоңғарларға қарсы ұтымды әскери-саяси қимыл жасау мүмкіндігінен айырды. Бұл туралы орыс тарихшысы Н.Коншин: «Ертіс бойындағы бекіністер шебі осылай құрылды, оның міндеті оң жағалаудағы жерлерді жоңғарлардан, ал одан соң көп ұзамай-ақ қырғыздардан (қазақтардан) қорғау еді», – деп жазады (Қабылдинов, 2006:26). Атап өтерлігі, қазақтар мен жоңғарлар бір-бірімен ұдайы соғысып қана қоймаған, бір-бірімен сауда жасасып, билеушілері құдандалы болып, екі елдің бейбіт қатар өмір сүрген кезеңдері де болған.

Екіншіден, қазақтардың өзара араздығынан хабардар болған Ресей империясы бұл жағдайды өз мүддесінен шығатын қолайлы сәт деп білген: сол кезде қазақ билеушілері бытыраңқы, хан билігі әлсіреген еді; жоңғарлармен қақтығыстар әлі де болып тұрды. Ресей әкімшілігі айдап салған Еділ қалмақтары мен башқұрттар, шекаралас аймақтардағы қазақтар қазақтарға ара-тұра шабуыл жасап отырды. Патша өкіметі қазақтарды, казактарды, башқұрттарды, қалмақтар мен жоңғарларды бір-біріне қарсы қойып, өшіктіріп отырған, мұндағы түпкі мақсаты – болашақ келіссөздер кезінде қазақтарды қарсы тараптың ырқына көнетіндей, өз ұстанымынан шегінетіндей жағдайға жеткізу (Ерофеева, 2007:98). Ресейдің осындай саясат жүргізгенін Сібірді зерттеген әйгілі ғалым П.А. Словцовтың мына жазбасы растайды: «1716 жылы князь Гагарин, ағат кеткенін түзетпек оймен, сотник Чередовпен бірлесіп, қоңтайшыға жазған хатында Ямышев бекінісі оны қырғыздардың (қазақтардың) шабуылынан қорғау үшін салынғанын айтқан, ал, шындығында, өзі болса ыңғайы келгенде сол шабуылдарға дем беріп, құптап, араға от тастап отырған» (Словцов, 1886:225).

Ресеймен жақындасуға деген ниеті – Әбілқайыр ханның жеке бастамасы екенін, хан қарамағындағы старшындардың көпшілігі көрші елмен тек әскери одақ құруды қалайтынын аңғарады. Бұл туралы А.И. Левшин: «Тевкелевтің Ордаға келуі билікқұмар, айлакер Әбілқайырдың ойын түгелдей ашып берді. Ресейдің қол астына жаңадан өтетіндерден ант алу үшін келген шенеуніктерді қызметіне сай лайықты қарсы алмағаны былай тұрсын, олар тіпті келген бойда-ақ ажал құша жаздады. Орталарына келген орыстарды көргенде, еркіндіктен айырылып қаламыз ба деген ойға бола толқыған, ызаға булыққан түз қырғыздары (қазақтары) бір кезде Тевкелевтің басын алмақ болды. Оған ханның өзі араша түсіп, қорғап қалды, бірақ толқуды баса алмады. Қол астындағы жүрек жұтқандар оның өзіне тап беріп, өздерінің келісімінсіз шетелдіктермен қалайша қарым-қатынас жасасқанын, бұлардың әміріне бас иетініне өз атынан ғана емес, бүкіл орда атынан неліктен уәде еткенін сұрап, жауапқа тартқан», – деп сипаттайды (Левшин, 1996:181).

Отандық тарихнамада қазақ жүздерінің Ресей бодандығын қабылдауы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бодандықты қабылдау тарихын зерттеу қазақ мемлекеттігінің жойылуының себептерін, отарлаудың мәнін, бағытын, зардаптарын терең түсінуге жол ашады.

Зерттеу нәтижелері. Зерттеуімізді Ресей империясы саясатының басым бағыттарының бірі болған қазақ – башқұрт қарым-қатынасын талдаудан бастағанымыз жөн. Кіші жүз бен Орта жүздің бір бөлігі қазақтарының солтүстіктегі ең ұзақ

шекарасы – тілі мен мәдениеті жақын, бауырлас башқұрттармен болған. Мәселен, XVII ғасырдың екінші жартысында Кіші жүз қазақ руларының бір бөлігі Үй – Миасс өзендерінің аралығындағы және Жайықтың оң жағалауындағы башқұрт жерлерінде көшіп-қонып жүрген. Екі халық арасындағы мәдени байланыс мығым болған, қазақтар мен башқұрттар бұрыннан қыз берісіп, қыз алысып, құда-жекжат болып араласқан. Екі арада бейбіт әрі одақтастық қарым-қатынас қана емес, қақтығыстар, қыз алып қашу, мал барымталау, қазақ пен башқұрт бай-шонжарларының бақталастығы сынды жайттар да болып тұратын.

Патша өкіметі бауырлас екі халықтың арасына жік салып, олардың патша билігіне қарсы күш біріктіруін болдырмауға тырысты. Башқұрттар патша әкімшілігінің отаршыл саясатына қарсы біраз бас көтерген, сол көтерілістерге қазақтар да қатысты. Көп ұзамай Ресейдің дипломатиялық және барлау қызметі сол кезде башқұрт мырзаларымен қарым-қатынасы бұзылған Әбілқайыр ханға назар аударып бастады.

Әбілқайыр (Әбілқайыр Мұқамбет Ғази Баһадүр хан) 1680 жылы дүниеге келген. Дарынды қолбасшы, көрнекті мемлекет қайраткері, 1710 жылдан бері – Кіші жүздің ханы, 1719 жылдан бастап Қазақ ордасының аға ханы болған. Ол Қазақ хандығының негізін қалаушылардың бірі – Жәнібек сұлтанның ұлы Өсеке сұлтанның тікелей ұрпағы. Әбілқайырдың 1748 жылы А. Тевкелевке өз ата тегін былай тарқатып айтып бергені мәлім: «Қажы (Әбілқайырдың әкесі) – Ырыс (атасы) – Айшуақ – Бөлекей – Өсеке – Жәнібек» (Ерофеева, 2007: 121). Жастайынан жетім қалған ол ағайын-туғандары арасынан жанашыр таппай, өз күшіне ғана сеніп ержетті (Эпистолярное наследие..., 2014:98). Ел басына күн туған шақта қазақ – жоңғар соғыстарында батырлығымен, айлакерлігімен, шабуылды шебер ұйымдастыра білуімен аты шыққан.

Башқұрттар патша билігіне қарсы көтерілістерге шыққан кезде Әбілқайырды башқұрттарға билік жүргізе алатын қолбасшы ретінде де қарастырған. Мәселен, 1707 жылы желтоқсанда Әбілқайыр башқұрттардың Ресейге қарсы соғысына белсене қатысып, ұрыста ауыр жарақат алған. Башқұрттар 1709 жылы Әбілқайырды өзіне хан етіп сайлаған (Эпистолярное наследие..., 2014: 99) және содан кейінгі кезеңде де оның көмегіне жүгінген. Мұны башқұрт көтерілісінің жетекшілері Ақа-мулла Камакаев, абыз және молда Бепен Торопбердин, Бутясбай, Төлкөсура Алдағолов және басқалардың 1738 жылы 27 сәуірде Әбілқайыр ханға жолдаған мына хатынан аңғаруға болады: «Ал енді, біздің ұлық ханымыз, саған айтарымыз: әміріңе бас иген адал құлдарың бізді сен білесің, өйткені сен біздің патшамызсың; аталған ұры-бөрілерден бізді өз күшіңмен қорғап, жауға күш-қайратыңды таныта гөр» (РМКАА. 248 к., 1167 кітап. 582-п.).

Әбілқайыр хан жоңғарлармен және Еділ қалмақтарымен қақтығыс жылдары айрықша көзге түскен. Ол бастаған әскер Ресей империясы ішкі округтерінің аумағына бірқатар сәтті жорықтар жасаған. Сол кезде беделді хан, танымал батыр қолбасшы («баһадүр»), күшті әрі айтулы тұлға ретінде танылды. Әбілқайырды жақсы таныған Ресей елшісі А. Тевкелев оны: «Ақылы асып туған адам, айлакерлігі де жоқ емес», – деп сипаттаған (Қасымбаев, 1999: 15).

Хан көршілес елдердің бірқатар ықпалды билеуші әулеттері өкілдерімен қыз алысып, қыз беріскен. Ұзақ уақыт бойы қазақтың үш жүзінің беделді сұлтандары, батырлары мен билерінің қолдауына ие болған. 1742 жылы Абылай сұлтанды жоңғар тұтқынынан босатып алуға айтарлықтай күш жұмсаған. Бұрын ата-бабалары – қазақ хандарының басқаруында болған Ташкент қаласы 1721 жылы оның қол астына берілді (История Казахстана в русских источниках, 2007: 198).

Әбілқайыр хан 1710 жылы Қарақұмда қазақ жасақтарының бас қолбасшысы етіп сайланды. Сол кезде оған «Ғази» (дін үшін күресуші, жеңімпаз) құрметті атағы беріледі, бұл атақты одан бұрын Тәуке хан иеленген. Ол 1740 жылы 5 қарашада Хиуа хандығының тағына отырған, алайда билікке таласқан Иран шахы Нәдірдің ықпалымен

тақтан кетуге мәжбүр болды (Эпистолярное наследие..., 2014:100). Әбілқайыр 30-жылдардың басында Қазақ хандығында бір орталыққа бағынған билікті нығайту жолдарын қарастырды, алайда бақталастық өршіп тұрған сол кезеңде оны іске асыру мүмкін болмады (Крафт, 1897:19). Аға хан бола тұра, ол осы кезеңде іс жүзінде Кіші жүздің бір бөлігін ғана басқарған еді (История Казахской ССР с древнейших времен до наших дней, 1943:152).

Хан өзіне қарасты аумаққа шабуыл жасаған көршілес қалмақтар, башқұрттар, жоңғарлар мен Орал казактарын ауыздықтап, тәртіпке келтіруге де ерекше ден қойған (РМӨТА.122-к., 1- тізбе, 3-іс, 142-п.). Әбілқайыр ханды 1748 жылы саяси қарсыластары өлтірді. Ханның замандасы, орыс әскери зерттеуші-ғалымы Н. Рычков атап өткендей: «Қырғыздар (казактар) марқұм болған бұл Ханды әулие тұтады» (Сұлтанов, 1982:12).

Енді, Әбілқайыр ханның Ресейге жіберген елшіліктері туралы баяндауға көшейік. 1726 жылдың қаңтарында Ресей астанасына Кіші жүздің старшыны Қойбағар Көбеков хат апарған, ол патша әкімшілігі өкілдеріне табыстаған хатта тұтқындар алмасу туралы ұсыныс және: «Бізге Уфа қаласының маңында көшіп-қонуға рұқсат берсеңіздер», – деген өтініш айтылған (РМӨТА. 122-к., 1-тізбе, Іс номерсіз: 39-п.). 1730 жылы Кіші жүз билерінің съезі Әбілқайырға әуелі башқұрттармен қақтығыстарды реттеу мақсатында әскери одақ жасасу үшін Ресеймен келіссөздер жүргізуді тапсыруға шешім қабылдайды. Алайда келіссөздер ойдағыдай болмады.

1730 жылы шілде айының соңында Әбілқайыр ханның елшілері Уфа аймағының кеңсесіне қазақтардың Ресей «протекциясын (қамқорлығын)» қабылдауға құлықты екенін хабарлаған, сондай-ақ: «Көшпелі қазақ халқы 40 мың шаңырақ болады, олардың басты адамы Әбілқайыр хан, елшілікті сол жіберген. Одан басқа тағы екі ханы бар – Барақ және Әбілмәмет... барлық көшпелілердің де, қалалықтардың да хандары соған бағынады... Қазір олар қонтайшымен де, Еділ қалмақтармен де татуласты, ал башқұрттар олармен, қазақтармен, ұлы мәртебелі император ерік-жігер білдірмейінше татуласар емес», – деп атап өткен деседі (РМӨТА. 122-к., 1-тізбе, Іс номерсіз: 31-п.). Бұған қоса, 1731 жылдың тамызында Әбілқайыр, бәлкім, әлеуеті мен көршілес елдерге деген ықпалын асыра көрсетпек оймен, Санкт-Петербургтен келген елші А.И. Тевкелевке: «Бұхара ханы Әбілпейіз менің құзырыма өткен, бауырым Хиуа ханы Албас [Елбарыс] та менің құзырыма өткен», – деп, өзінің Бұхара мен Хиуаға да билік жүргізіп отырғанын мәлімдеген (РМӨТА. 122-к., 1-тізбе, Іс номерсіз:121-п.).

Оның Анна Иоанновна патшайымға жолдауын Сейітқұл батыр Құндағұлұлы мен Құтлымбет би Қоштайұлы бастаған елшілік жеткізген, елшілер Санкт-Петербургке 1730 жылы тамыздың соңында келді. Қазақ елшілерін Сыртқы істер министрлігі зор құрметпен қарсы алып, сый-сыяпат көрсетті (РМӨТА.122-к., 1- тізбе, 3-іс, 143-п.). Әбілқайыр жіберген қазақ елшілері 1730 жылы 21 қазанда қазақ даласында басқа үш ханның басқаруындағы үш ірі қаланың халқы туралы мынадай мәлімет берген: «Сол жақта қазақ қалалары бар: бас қаласы – Ташкент, ондағы түтін саны қырық мың, билеушісі – Әбілқайыр ханның туған бауыры Жолбарыс хан, екінші қаласы – Түркістан, онда отыз екі мың түтін бар, билеушісі – Сәмеке хан, үшінші қала – Сайрам, түтін саны отыз екі мың не одан да көп, билеушісі – Күшік хан» (РМӨТА. 122-к., 1-тізбе, Іс номерсіз:68-п.).

Хан патшайымға жолдаған хатында Ресей бодандығына өтуге өтініш білдірмеген, хатта Әбілқайырдың Ресей империясының пайдасына дәстүрлі мемлекеттік билік нышандарынан бас тартуы туралы да айтылмаған: онда тек протекторат мәселесі сөз болған, құжаттың негізгі мазмұны башқұрттармен бітімге келу жөнінде еді: «Ұлылығы мен мархабаты биік, дәулеті артық, жер жүзін билеген ұлық ақ патшайым хазіреті құзырына бенделік етеміз [жүгінеміз]. Күннен-күнге, айдан-айға, жылдан-жылға

дәулетіңіз молайып, тасығай. Біз Сіздің ұлы мәртебеңізге мынадай мәлімдеме жасаймыз. Сіздің ұлы мәртебеңіздің халайығы Орал башқұрт-естектерімен арада елдік келісім болмай тұр. Енді, Сіздің ұлы мемлекет патшасы мәртебеңіздің саясында қорғалып, тыныштық алмақ үшін Ноғай жолындағы Орал естегі бендеңіз [боданыңыз] Алдарбайға елші қосып жібердім. Осы Алдарбай Сіздің ұлы патша мәртебеңізге елші жіберуді өтінгені үшін біз, Әбілқайыр хан, қырық сан қазақ, қарамағымдағы Орта жүз бен Кіші жүздегі барша қарашаларыммен бірге бас иемін. Жарлық: Сіздің құлдарыңыз Орал естектерімен ынтымаққа қол жеткізгіміз келеді. Сіздің жарлығыңызбен ынтымақтас боламыз. Құтлымбет бастаған елші Сейітқұл жолдастарымен бірге» (Сыдыков, Мұхтар, 2015:125).

Ресей үкіметі Кіші жүз қазақтарын империя құрамына қосуға қолайлы болған осы жағдайды дереу пайдаланып қалуды ұйғарды. 1731 жылы 19 ақпанда Анна Иоанновна патшайым қос тарап үшін маңызды бірқатар шартты айқындап берген грамотаға қол қойды. Біріншіден, Кіші жүз қазақтары, башқұрттар сияқты, Ресейге адал болуға және салық (жасақ) төлеуге міндетті болды. Екіншіден, Ресейдің қол астындағы тараптар қазақтарға шабуыл жасамауға тиіс еді. Үшіншіден, сырттан жау шабатын болса, Ресей қазақтарды қорғайды. Төртіншіден, Әбілқайыр тұтқындағы Ресей адамдарын қайтарып, қалмақтармен, башқұрттармен тату тұруға тиіс.

Дегенімен, әр тараптың өз пайдасы көзделгені аңғарылатын осы талаптардың ешқайсысы іс жүзінде орындалмады. Сондықтан Ресей бодандығына өту шынайы сипатта емес, ұзақ уақыт бойы сөз жүзінде ғана болған.

Сол дәуірде көшпелілер протекторатты екі мемлекеттің әскери-саяси одағы ретінде қабылдаған, яғни өзгенің қамқорлығына өткен ел ішкі және сыртқы саясатта дербестігін жоғалтпайды, ондағы мемлекеттік билік негіздері сақталады деп түсінген. Ал әлеуеті күшейген Ресей болса, мұндай қарым-қатынасты басқаша түсінген, бұдан бұрын дипломатиялық, саяси әрі әскери жолмен көптеген елді қол астына кіргізген ол ауқымы кеңейіп бара жатқан империя құрамына «жаңа бодандарды» қосып алуға ұмтылған.

Патша үкіметі қазақтардан ант алу үшін 1731 жылы 30 сәуірде Санкт-Петербургтен Кіші жүзге тәжірибелі дипломат, тегі түркі А.И. (Құтлұ[ғ]мұхаммед) Тевкелев бастаған елшілікті аттандырды. Елшіге Кіші жүз билеушісі мен оның қарамағындағылардың бодандыққа өткені туралы грамотаға қалайда қолын қойдырып алу керек деген пәрменді нұсқау берген. Көндіру үшін, қажет болса, Кіші жүз билеушілеріне тіпті пара беруге, оған бір миллион рубльге дейін жұмсауға рұқсат еткен. Ресейдің Қазақ хандығын қосып алуға аса мүдделі екеніне кезінде император І Петрдің: «Қыруар шығынға қарамастан, бар болғаны бір парақ құжатпен Ресей империясының протекциясына [өткізбекке] кемінде миллион жұмсауға әзір болу керек... Қырғыз-қайсақ Ордасы... тұтас Азия елдеріне жол ашатын кілт пен қақпа», – деген сөздері айғақ (Қабылдинов, 2006:25).

Әбілқайырға патшайым атынан сыйға: қылыш, бұлғын тон, екі түлкі бөрік, мауыт мата т.б. тарту етті, бұларды хан Құран ұстап ант беріп, грамотаға қол қойғаннан кейін ғана табыстау керек еді. Сол дипломатиялық елшілік құрамында қазақтар арасында беделді әрі ықпалды башқұрт старшыны Таймас Шаимов та болды. Оны елшілер қатарына бекер қоспаған. Өкіметтің құпия тапсырмасына сай, бұл дипломат-елші сондай-ақ барлау жасап, қазақтың жері, әдет-ғұрыптары, әскери күші, сыртқы саясаты, халықтың орыс патшасының қарамағына өтуге көзқарасы туралы мәлімет жинауға тиіс еді. А.Тевкелевке қазақтардың жақын көршілері туралы да дерек жинау тапсырылған. Кіші жүзді біртіндеп қосып алуға бет алған империя осы жерді ілгері жылжуға қажетті алаңқай болады деп жоспарлаған.

Ресей дипломаты келген бойда қазақтардың Ресеймен жақындасуға деген ниеті – Әбілқайыр ханның жеке бастамасы екенін, хан қарамағындағы старшындардың көпшілігі көрші елмен тек әскери одақ құруды қалайтынын аңғарады. Бұл жайтты белгілі тарихшы А.И. Левшин: «Тевкелевтің Ордаға келуі билікқұмар, айлакер Әбілқайырдың ойын түгелдей ашып берді», – деп сипаттайды (Левшин, 1996: 180).

Қарсылық танытқан қазақ ақсүйектері келіссөздерді бұзуға, тіпті Ресей елшілерін өлтіруге әрекеттенген. Әбілқайыр хан дипломатиялық елшілікті қорғап, оған бас-көз болуды ұлы Нұралы сұлтанға тапсырды. Қажет жерде пара беріп, қазақтарды иландырып, тіпті керек болса, артында тұрған алпауыт империяға сілтеп, сес көрсеткен А. Тевкелев ойдағы келіссөздерді қалайда өткізеді (Қасымбаев, 1999: 18).

Осылайша, Ресей елшісі сол тұста екі ойлы болған Әбілқайыр мен оның қарамағындағыларды Ресей бодандығына өту туралы патша грамотасына қол қоюға ақыры көндіріп тынады.

Әбілқайыр хан, оған ерген бір топ сұлтан, билер мен батырлар 1731 жылы 10 қазанда патша грамотасын қабыл алады. Рәсім Ырғыз бен Тобыл өзендерінің арасындағы Майтөбе шатқалында өтеді. Бар-жоғы 30-ға жуық қазақ старшыны, көбіне «хан жақтастары», Ресейге адал болуға ант берген. Антты әуелі Әбілқайыр хан, сонан соң Бөкенбай батыр, Есет батыр, Құдайменді мырза береді. Дипломатиялық елшілік өкілдері келіссөздер барысында қазақ ақсүйектерінің кейбіріне пара берген. Әбілқайыр Ресей патшасына адалдығының белгісі ретінде ұлдарын аманатқа жіберіп тұратын болды. Осы орайда А. Тевкелев қазақ даласына аттанбай тұрғанда өкіметтен – жағдайға қарай өзге де амалдар ұсынуға болатыны туралы: «Әбілқайыр хан жасақ төлеуге және Уфаға аманат жіберуге ықыласты болмаса, оны ықтиярсыз мойынсұндыру қажет емес», – деген нұсқау алған (РМӨТА. 122-к., 1- тізбе, Іс номерсіз:12-п.).

Ресей елшілігі Қазақстан аумағында бір жылдан астам уақыт болып, қазақ қоғамын жан-жақты зерттеп, әлеуетін бағамдаған. А. Тевкелевке Кіші жүздегі сол дипломатиялық қызметін ойдағыдай табысты атқарып шыққаны үшін полковник, кейін орыс әскерінің генералы атағын береді. Оның ұрпақтары Орынбор өлкесінде мындаған крепостной шаруаға иелік еткен ірі мұсылман помещиктеріне айналды, ал башқұрт старшыны Таймас Шаимов тархан құрметті атағын алды.

Жоңғарлар мен Еділ қалмақтарына қарсы әскери іс-қимылдар кезінде қолбасшылық қабілетімен ерекше көзге түсіп, абырой-атақ алған Әбілқайыр хан Ресей бодандығын қабылдағаннан кейін Кіші жүз қазақтарының бір бөлігінің алдындағы беделі мен ықпалынан айырыла бастайды. Болған жайтқа Орта Азия билеушілері де қатты наразы еді: олар қазақтардың патша құзырына өтуін осы өңірдегі исламның ықпалына нұқсан келтіретін әрекет ретінде бағалаған. Өзінің вассал мәртебесіне көңілі толмаған Әбілқайыр кейін орыс жеріне әскери шабуылдар жасай бастайды. Сондықтан ол патша үкіметі оны 1738 жылы қайтадан ант беруге мәжбүр етеді, ал 1742 жылы Әбілқайыр үшінші рет ант берген (Кемеңгерұлы, 2005:42).

Әбілқайыр ханның Ресей протекторатына артқан үміті ақталмады. Патша өкіметінің қазақтарға Жайықтың оң жақ бетіне өтуге тыйым салуы (1734 жыл), аманат беруді талап етуі, оны Кіші жүздің ғана ханы деп танып, әскери көмек көрсетуден жалтаруына разы болмаған Әбілқайыр хан патша әкімшілігіне бағынудан бас тартады. Оның үстіне шекара аймағында қалмақтармен, башқұрттармен, Орал казактарымен қақтығыстар да толастамады. Бұл аз болғандай, Ресей империясы өлке халықтары арасында араздық тудырып, жік салу саясатын жалғастырды. Патша үкіметіне қарсы табанды әрекетке бел байлаған Әбілқайыр хан ойындағысын жүзеге асыра алмады, ол 1748 жылы саяси қарсыластарының қолынан қаза табады (РИЗТЖ жинақ, 9 том, 1734 ж. СПб., 1830:87). Ханды өлтірген Барақ сұлтанды бұл әрекетке жергілікті әкімшілік

басшысы губернатор И.Неплюев арандатқан, сондағы мақсаты – Ресейге бағынғысы келмеген бірбеткей ханның көзін құрту еді.

Қазақ хандығы аумағының бір бөлігін қарамағына алған Ресей енді Жоңғар хандығының өктемдігін тыю бағытында бірқатар дипломатиялық шаралар қолданған, бұл ретте патша өкіметі сөз жүзінде сес көрсетумен ғана шектелген. Патша үкіметі жаңа бодандарына нақты әскери көмек көрсеткен жоқ. Қазақтарды да, Ресейдің Ертіс маңындағы бекіністерін де қорғаған жоқ. Мұнан жақсы хабардар жоңғар билеушісі Қалдан Серен 1741 жылы Қазақстан аумағына жойқын жорық жасады.

Қазақтың басқа да бірқатар билеушілері Әбілқайырдың ізімен ресми түрде Ресей бодандығын қабылдады. Бастапқыда бұл қадам қазақ тарапын еш нәрсеге міндеттемегендей көрінді: қазақтардан алым жиналмады, оларға қандай да бір шектеу қойылмады. Сонымен бірге патша өкіметі қазақ ақсүйектерінің көңілін табуға тырысып, оларға сый-сыяпат көрсетіп, ақшалай жалақы тағайындап, үстеме ұн беріп тұратын болды. Ресейдің дипломатиялық айла-амалдарының қыр-сырынан бейхабар болған Әбілқайыр хан Орта жүз хандарының, Орта Азияның өзге де елдерінің Ресей бодандығына өтуіне себепші болған. Қазақтар шекара шебінде айырбас сауда жүргізуге мүдделі еді. Патша құзырына өткеннен кейін, оларға қыс мезгілінде шекара шебінің ішкі жағына уақытша өтуге рұқсат беретін болды. Алғашқы кезде Ресей жаңа бодандарының істеріне араласпады, Қазақстан аумағына тереңдей енуге асықпады. Осыны ескере отырып, 1731 жылдың аяғында Орта жүздің ханы Сәмеке де бодандыққа ант берді. Кейін Әбілқайырдың Сәмекемен, басқа да хан-сұлтандармен қарым-қатынасы бұзылды, мұны оның 1733 жылғы 1 наурызда Анна Иоанновна патшайымға жазған хатынан байқауға болады: «Ал бауырым Сәмеке хан ұлы мәртебелі императорға қарсылық танытып, Орта ордамен (жүзбен) бірігіп отыр, мен болсам, оны жөнге сала алмай отырмын» (Эпистолярное наследие..., 2014:111).

Ұлы жүз 30-жылдары Ресей құрамына кіруге әрекет жасаған, алайда олардың шалғай орналасуынан әрі халықаралық жағдайдың шиеленісуінен мақсаттары жүзеге аспады. Әбілқайырдың дәнекерлік етуімен Әбілмәмбет хан мен ықпалды Абылай сұлтан 1740 жылы Орынборда Ресей бодандығына өткен. Патша үкіметінің 1731 жылы Әбілқайыр хан арқылы Хиуа хандығын да Ресейдің қол астына өтуге көндіруге тырысуы сәтсіз аяқталған. Әбілқайырдың араағайындық етуімен 1742 жылы Орынборда 30 мың түтін қарақалпақ та ресми түрде Ресей бодандығын қабылдады.

Патша билігінің шекаралас Кіші жүз жерлерінде орнығып, нығаюын қамтамасыз ету үшін 1734 жылы Қырғыз-қайсақ (Орынбор) экспедициясы құрылды. Сонымен қатар, патша өкіметінің Ресей қарамағына өткен халықтарды араздастыру саясаты күшейе түсті. Мұны «Мемлекеттік кеңесші И.Кириллов әзірлеген «Ор өзенінің сағасында бодан башқұрттарға және бодандыққа жаңадан өткен қырғыз-қайсақ (қазақ) пен қарақалпақ халқына арнап қала салу туралы» жобасына Жоғары мәртебелінің қойған резолюциясы» мәтінінен көруге болады. Онда: «Қалмақтардың, сондай-ақ башқұрттардың бұрыннан Ұлы мәртебелі император құзырына өткенін, бұлардың қатарына қазір үшінші болып қырғыз (қазақ) халқы келіп қосылғанын, осылардың өзара ынтымағы жараспағанын ескере келе, бұдан былай да әрдайым осындай күйде ұстап тұру керек... Ресей әскерін қоспай-ақ, қырғыз-қайсақтарға қарсы қалмақтар мен башқұрттарды айдап салып, олар бірін-бірі ауыздықтап, жуасытып отыратындай қам жасау қажет», – делінген (РИЗТЖ жинақ, 9 том, 1734 ж. СПб., 1830: 311).

Сонымен, 1755 жылғы қазақ – башқұрт қақтығысы және оның салдары туралы мәселе көтергеніміз жөн. Әбілқайыр ханның башқұрт шапқыншылығын тоқтату керек деген басты талабы орындалу былай тұрсын, керісінше, ең алдымен Ресейдің арандатуымен тіпті үдеп кетті, бұл жайт Ресей билігінің өз міндеттемелерін орындауға құлықсыз екенін байқатты. Башқұрттар 1755 жылы Ресей империясының отаршылдық

саясатына қарсы кезекті ірі көтеріліске шықты. Бұл көтерілісті Батырша басқарды. Патша өкіметінің оларға қарсы жазалау шараларынан соң 50 мыңнан астам башқұрт Кіші жүз жеріне қоныс аударды. Көтерілісшілер, бұрынғы жылдардағыдай, қазақтармен бірігіп, патша әскеріне қарсы тұруға ниетті еді. Қазақ жеріне қоныс аударған олар өзінің әрі бала-шағасының қауіпсіздігін ойлады.

Екі халықтың күш біріктіруінен, сөйтіп, көтерілістің өріс алуынан қауіптенген патша әкімшілігі оларды өшіктіріп, бір-біріне қарсы қоюға тырысты. Қазақтардың едәуір бөлігі башқұрт жасақтарының жетекшісі Батыршаның үндеуіне құлақ асып, түсіністік танытты. Орынбор әкімшілігінің қоқан-лоқы жасауына қарамастан, көптеген башқұрт қазақ даласында пана тапты. Осы көтеріліске қатысқан қазақтар да болған. Орынбор өлкесінің губернаторы И.И. Неплюев қазақ билеушілеріне бүлікші башқұрттар мен олардың бала-шағасын беруді, тіпті болмаса оларды шекара шебінен тыс шығаруды, ал есесіне қазақтарға башқұрттардың мал-мүлкін, әйелдері мен балаларын алып қалуды ұсынған. Нұралы хан бастаған қазақтардың азғана бөлігі осы ұсынысты қабыл алды.

Мұны білген башқұрттар қазақтардан кек алуға бел буды. Нақты айтқанда, олар Неплюевтен «қарымта қайтару үшін» қазақ даласына жіберуге рұқсат сұрады. Неплюев ресми рұқсат етпегенімен, бекініс басшыларына Жайық асып жатқан башқұрттарға көз жұма қарауға астыртын нұсқау берген. Жауласушы қос тарап бірін-бірі қырып, біраз арпалысқаннан кейін, ол екі тарапқа да өзенге жақын келуге тыйым салып, сол бұйрықты іске асыру үшін тіпті шекара шебіндегі күзетті күшейткен. Көтеріліс басылғаннан кейін де кейбір қазақ рулары башқұрттарды жасырып қалуды жалғастырған. Патша үкіметі бұл жағдайды реттеуге қыр өлкесіне генерал-майор А. Тевкелевті жібереді, ол қазақ старшындарына биліктің талабын орындап, қашқын башқұрттарды беруге көндіру үшін сес көрсеткен, енді біріне сыйлық та берген.

Нұралы ханның әрекеті қазақ – башқұрт қарым-қатынасының одан әрі нашарлауына душар етті, екі елдің бір-біріне қарсы шапқыны ондаған жылдар бойы үзілмеді. Қазақтар Жайықтың оң жақ бетінде және башқұрттардың жерінде бұрынғыдай көшіп-қонып жүру мүмкіндігінен айырылды. Салдарынан тіпті XIX ғасырдың 30-жылдарына қатысты сөз болғанда, орыстың белгілі зерттеуші А.И. Левшин осы ретте: «...Қантөгіс азайды, алайда екі халық арасындағы араздық әлі жалғасуда...» – деп атап өткен (Левшин, 1996:234).

Қазақ қоныстарына қалмақтардың да шабуылы азаймады. Елдің сондай бір шапқынға ұшырап, жаудың мал барымталап әкеткенін Әбілқайыр хан 1748 жылы 31 шілдеде А.И. Тевкелевке: «Қалмақтар біздің қырғыздарға (қазақтарға) алғаш шапқанда Бекмұраттан 2500 жылқы, екінші қайтара шапқанда Рысбай Қалышбайдан – 700 жылқы, Ақтап Бектаевтан – 180 жылқы, Тоғызбайдан 200 жылқы айдап әкетті», – деп хабарлаған (Эпистолярное наследие..., 2014:20). Хан қайтыс болардан бұрын Ресейден өзін Орта жүз сұлтаны Бараққа қарасты қазақтардан қорғау үшін әскери көмек сұраған, осы бақталастық ақыры ханның өліміне душар еткені мәлім. Мәселен, оның 1748 жылы 26 тамызда А. Тевкелевке жазған хатында: «1000 орыс, 1000 қалмақ және 1000 башқұрт – барлығы 3000 адам жасақтап, оларға 10 зеңбірек бөліп... ордамды қорғауға пәрмен беруіңізді өтінемін», – делінген (Эпистолярное наследие..., 2014:207). Мұндай жағдайларда Ресей билігі әдетте көмек беруден бас тартып отырған.

Қорытынды. Алдымен Кіші жүз, содан кейін Орта жүз қазақтарының Ресей бодандығына өту үрдісінің салдары ауыр болды. Қазақ халқы тәуелсіздігінен айырылды. Патша өкіметі іс жүзінде қазақ билеушілерінің келісімінсіз қазақ даласы мен Ресей арасындағы шекара шебі бойында жаңа әскери бекіністер, форпостар мен редуттар сала бастады. Сонан соң Ресей шекарасын қазақ жеріне дендеп енетіндей

ілгері жылжыту үрдісі жүрді. Жайылым жерлер азайды, салдарынан қазақтардың дәстүрлі көшпелі тұрмыс-тіршілігіне нұқсан келді. Жұт жайлаған жылдары малын аман алып қалмақ болған қазақтарға шекаралас аймақтарға еркін көшіп-қонуға, шептен өтуге тыйым салынды. Патша өкіметі жаңа бодандары ұстап отырған жылқы санын қасақана азайту саясатын жүргізді. Осының бәрі көшпелілердің әлеуметтік-экономикалық жағдайының айтарлықтай нашарлауына себеп болды. Салдарынан қазақтардың шекара шебі аймағына шапқыншылығы жиіледі. 1822–1824 жылдары Орта жүзде, содан кейін Кіші жүзде хан билігі жойылып, үш бөлікке бөлінген округтік басқару жүйесі енгізілді. 1845 жылы Ішкі Орда билеушісі Жәңгір хан қайтыс болған соң, Ресей әкімшілігі жаңа сайланған хандарды бекітуден мүлдем бас тартты. Ал 1867–1868 жылдардағы реформалар кезінде төре тұқымы ұрпақтары іс жүзінде биліктен толығымен шеттетіліп, Ресей империясының құзырына өткен қатардағы тараптарға теңестірілді. Қазақтардың жері «мемлекет меншігі» деп танылып, кешегі иелеріне – қазақтарға «уақытша пайдалануға» берілетін болды.

Осылайша, 1731 жылы әуелі Әбілқайыр ханның, одан кейін өзге қазақ билеушілерінің Ресей империясының ауқымды жоспарын дұрыс бағамдай алмай, патша грамотасын қабыл алуы салдарынан ел бірталай жерінен айырылды, біртіндеп мемлекеттілігін жоғалтып, тұтастай бағынышты кіріштарлыққа – отар халге түсті.

Дереккөздер

РИЗТЖ — Ресей империясы заңдарының толық жинағы.
 РМӨТА — Ресей Мемлекеттік әскери-тарихи архиві.
 РМКАА — Ресей Мемлекеттік көне актілер архиві.

Sources

CCRE — Complete collection of laws of the Russian Empire
 RSAAA — Russian State Archive of Ancient Acts.
 RSMHA — Russian State Military Historical Archive.

Әдебиеттер тізімі

- Ерофеева, 2007 — *Ерофеева И.В.* Хан Абулхайр: полководец, правитель, политик. Алматы: Дайк-Пресс, 2007. 456 с.
- История Казахской ССР, 1943 — *История Казахской ССР с древнейших времен до наших дней.* Алма-Ата: Казогиз, 1943. 671 с.
- История Казахстана в русских источниках, 2007 — *История Казахстана в русских источниках XVI–XX веков.* Т. IV. Первые историко-этнографические описания казахских земель. XVIII век / Сост. И.В. Ерофеева. Алматы: Дайк-Пресс, 2007. 368 с.
- Кабульдинов, 2006 — *Кабульдинов З.Е.* История Казахстана нового времени. Астана: Изд-во ЕНУ, 2006. 312 с.
- Касымбаев, 1999 — *Касымбаев Ж.* Государственные деятели Казахских ханств (XVIII в.). Алматы: Білім, 1999. 288 с.
- Кемеңгерұлы, 2005 — *Кемеңгерұлы К.* Қазақ тарихынан // Үш томдық шығармалар жинағы. 1 том: Зерттеулер, мақалалар, пьесалар, әңгімелер. Алматы: Алаш, 2005. С. 32–77.
- Крафт, 2005 — *Крафт И.* Принятие киргизами русского подданства // Известия ООИРГО. Вып. 12. Оренбург: Типо-лит. П.Н. Жаринова, 1897. 59 с.
- Левшин, 1996 — *Левшин А.И.* Описание киргиз-казацких, или киргиз-кайсацких орд и степей. Алматы: Санат, 1996. 656 с.
- Рычков, 1887 — *Рычков П.И.* История Оренбургская (1730–1750 гг.). Оренбург: Типо-лит. И.И. Евфимовского-Мировицкого, 1887. 93 с.
- Словцов, 1886 — *Словцов П.А.* Историческое обозрение Сибири. С 1585 по 1742 год. СПб.: Тип. И. Н. Скороходова, 1886. XX, 326, IV с.
- Султанов, 1982 — *Султанов Т.И.* Кочевые племена Приаралья в XVI–XVII вв. (вопросы этнической и социальной истории). М.: Наука, 1982. 133 с.

Сыдыков, Мұқтар, 2015 — *Сыдыков Е., Мұқтар Ә. XVII–XIX ғасырлардағы Қазақ хандығы*. Алматы: Мерекенің баспалар үйі, 2015. 688 с.

Эпистолярное наследие, 2014 — *Эпистолярное наследие казахской правящей элиты. 1675–1821. Т. 1. Письма казахских правителей. 1675–1780 гг.* / Сост. и ред. И.В. Ерофеева. Алматы: АБДИ Компани, 2014. 696 с.

References

Epistolarynoe nasledie, 2014 — Epistolarynoe nasledie kazahskoi pravyashhei elity. 1675-1821. T. 1. Pis'ma kazahskih pravitelei. 1675-1780 gg. [The epistolary legacy of the Kazakh ruling elite. 1675-1821. Vol. 1. Letters of the Kazakh rulers. 1675-1780] / Comp. I.V. Erofeeva. Almaty, 2014. 696 p. (In Russ.).

Erofeeva, 2007 — *Erofeeva I.V. Han Abulhair: polkovodec, pravitel', politik* [Khan Abulkhair: commander, ruler, politician]. Almaty, 2007. 456 p. (In Russ.).

Istoriya Kazahskoi SSR, 1943 — *Istoriya Kazahskoi SSR s drevneishih vremen do nashih dnei* [The history of the Kazakh SSR from ancient times to the present day]. Alma-Ata, 1943. 671 p. (In Russ.).

Istoriya Kazahstana v russkikh istochnikah, 2007 — *Istoriya Kazahstana v russkikh istochnikah XVI–XX vekov. T. IV. Pervye istoriko-etnograficheskie opisaniya kazahskih zemel'. XVIII vek* [The history of Kazakhstan in Russian sources of the XVI–XX centuries. Vol. IV. The first historical and ethnographic descriptions of the Kazakh lands. XVIII century] / Comp. I.V. Erofeeva. Almaty, 2007. 368 p. (In Russ.).

Kabul'dinov, 2006 — *Kabul'dinov Z.E. Istoriya Kazahstana novogo vremeni* [The history of modern Kazakhstan]. Astana, 2006. 312 p. (In Russ.).

Kasymbaev, 1999 — *Kasymbaev Zh. Gosudarstvennye deyateli Kazahskih hanstv (XVIII v.)* [Statesmen of the Kazakh khanates (XVIII century)]. Almaty, 1999. 288 p. (In Russ.).

Kemengeruly, 2005 — *Kemengeruly K. Kazak tarikhynan* [From Kazakh history] // *Ysh tomdyk shygarmalar zhinagy. 1 tom: Zertteuler, makalalar, p'esalar, angimeler*. Almaty, 2005. Pp. 32–77. (In Kaz.).

Kraft, 2005 — *Kraft I. Prinyatie kirgizami russkogo poddanstva* [The adoption of Russian citizenship by the Kyrgyz] // *Izvestiya OOIRGO. Iss. 12. Orenburg, 1897*. 59 p. (In Russ.).

Levshin, 1996 — *Levshin A.I. Opisanie kirgiz-kazackih, ili kirgiz-kaisackih ord i stepei* [Description of the Kirghiz-Cossack, or Kirghiz-Kaysak hordes and steppes]. Almaty, 1996. 656 p. (In Russ.).

Rychkov, 1887 — *Rychkov P.I. Istoriya Orenburgskaya (1730–1750 gg.)* [Orenburg History (1730-1750)]. Orenburg, 1887. 93 p. (In Russ.).

Slovcov, 1886 — *Slovcov P.A. Istoricheskoe obozrenie Sibiri. S 1585 po 1742 god* [Historical review of Siberia. From 1585 to 1742]. SPb., 1886. XX, 326 p. (In Russ.).

Sultanov, 1982 — *Sultanov T.I. Kochevye plemena Priaral'ya v XVI–XVII vv. (voprosy etnicheskoi i social'noi istorii)* [Nomadic tribes of the Aral Sea region in the XVI–XVII centuries. (issues of ethnic and social history)]. M., 1982. 133 p. (In Russ.).

Sydykov, Muktar, 2015 — *Sydykov E., Muktar A. XVII–XIX gasyrlardagy Kazak handygy* [Kazakh Khanate of the XVII-XIX centuries]. Almaty, 2015. 688 p. (In Kaz.).

ОТАН ТАРИХЫ. 2024 № 27 (1)

ТАРИХ / HISTORY / ИСТОРИЯ

Тухтаева М.С. (Узбекистан) РЕНЕССАНС И ОБРАЗ ЦАРИЦЫ ТОМИРИС.....	5
Оспанова А.К. ҚАЙЫП МҰХАММЕД ХАННЫҢ ОСМАН ИМПЕРИЯСЫНА ЖАЗҒАН ХАТТАРЫНА ОСМАНЛЫ АРХИВ ДЕРЕКТЕРІ НЕГІЗІНДЕ ТАЛДАУ (XVIII ғ.).....	21
Қартова З.К., Көмеков Б.Е., Әлібай Е.А. ҚАЗАҚ БИЛЕУШІЛЕРІ ТӘУЕКЕЛІ МЕН ТҮРСЫН МҰХАММЕД ЖАРЛЫҚТАРЫНЫҢ ДЕРЕКТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУІ.....	34
Kuanbay O. THE MAIN PRINCIPLES AND COURSES OF TAUKE KHAN'S FOREIGN AND INTERNAL POLICIES, AND THE CORE TENETS OF THE LEGAL CODE “ZHETI ZHARGY”.....	48
Бейсембаева А.Р. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XV-ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XVIII ВВ.).....	65
Zhumatay S. THE COMPLICATION OF KAZAKH-DZUNGARIAN RELATIONS IN THE 20S OF THE XVIII CENTURY.....	79
Шашаев Ә.Қ., Мақсұтова А.А., Доскараева А.А. ӘБІЛҚАЙЫР ХАННЫҢ РЕСЕЙ БИЛГІМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	92
Беркінбаев О.У. XVIII ҒАСЫРДЫҢ ОРТАСЫНДАҒЫ ӘМІРСАНА КӨТЕРІЛІСІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЖАСАҚТАРЫ.....	105
Алимова Д. (Узбекистан) ТРИ ШТРИХА К ИСТОРИИ ПАЛОМНИЧЕСТВА ИЗ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ К СВЯТЫНЯМ МЕККИ (вторая половина XIX – начало XX вв.).....	117
Мұхатова О.Х., Оразов Р.Е. ОРЫНБОР ЕРЛЕР ГИМНАЗИЯСЫ ЖӘНЕ АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІ.....	132
Рахымқұлов Д.А. БЕКБОЛАТ ӘШЕКЕЙҰЛЫ БАСТАҒАН ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС (XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ. ЖЕТІСУ ӨЛКЕСІ).....	150
Ratkhiddinov R.K. (Узбекистан) HISTORY OF THE HEALTH CARE SYSTEM OF THE COUNTRY OF TURKESTAN IN THE YEARS 1917-1924: AS IN THE EXAMPLE OF FERGANA PROVINCE.....	172
Аяган Б.Г., Маликова С.З. ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА В ПЕТРОПАВЛОВСКЕ В 1918-1921 ГОДЫ (ПО ДАННЫМ АРХИВОВ И ВОСПОМИНАНИЯМ СОВРЕМЕННИКОВ).....	180
Рыскулов Т.А. ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИСКАНДЕРА ЖОЛАМАНОВА – ПЕРВОГО КАЗАХСКОГО НАРКОМА КЫРГЫЗСТАНА В 1920-1930-Х ГГ.....	198
Абуов Н.А., Картова З.К. ИСТОРИЯ МИГРАЦИЙ НЕМЦЕВ В КАЗАХСТАН В XX ВЕКЕ: ВЛИЯНИЕ НА ЭТНИЧНОСТЬ И ГРАЖДАНСКУЮ ИДЕНТИЧНОСТЬ.....	213
Rysbekov T.Z., Rysbekova S.T., Shintimirova V.G. HISTORICAL PERSONALISTICS OF KAZAKHSTAN AND ACADEMICIAN R.V. SULEIMENOV.....	230
АРХЕОЛОГИЯ / ЭТНОГРАФИЯ / ЭПИГРАФИКА	
Қасенали А.Е., Қасенова А.Д., Дүйсенбай Д.Б. САРЫОБА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ КЕШЕНІНДЕГІ ҚЫПШАҚ УАҚЫТЫНЫҢ ҒИБАДАТХАНАСЫ.....	248
Сейітханұлы Ш. (Монголия), Жанықұлов Н. ҚАЗАҚ РУ-ТАЙПАЛАРЫНЫҢ ТАҢБАЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЭПИГРАФИКАЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРДЕЛЕУ.....	263

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.
